

Milorad Nikčević

Jezikoslovni pogledi Josipa Ribarića (1880-1954) na crnogorske govore i crnogorski jezik u istarskoj enklavi Peroj*

Pregledni rad

Review article

UDK 811.163'282.4(497.51Peroj=497.16)

U zadanoj se temi eksplicite iščitava problematika koja se odnosi na crnogorsku enklavu Peroj/Istra. U novoj udomljenoj Istri, Perojci su u doticajima s raznim kulturama i civilizacijama brižno njegovali svoje običaje, obrede, vjersku autokefalnu slobodarsku crkvu, crnogorski idiom kao svoj nacionalni vid komunikacije i opstanka. Upravo je crnogorska riječ sa svim svojim nijansama, fonetskim, fonološkim i semantičkim idiomima ostala, uz crkvene obrede, najdublje čuvana u toj crnogorskoj enklavi Istre. S obzirom na to da smo se u više studija bavili tom problematikom¹, a iz razloga što je danas crnogorski jezik službeno etabliran i priznat u Crnoj Gori kao jedan od četiri socioligvističkih jezika u okviru novoštakavskog jezika, preko brojnih jezikoslovnih primjera Josipa Ribarića iz naznačene eklave, pokazaćemo da je Ribarić bio jedan od jezikoslovnih korifeja koji je i nesvjesno ugradio svoja naučna proučavanja u veliki projekt identitetskih tečevina — Crnogoraca.

Ključne riječi: crnogorski idiom (jezik), perojski govor, Ribarićevo jezikoslovni radovi, indentitetske tečevine Crnogoraca u Istri

---

* Rad je napisan prema pravilima i uzusima oficijelnog *Pravopisa za crnogorski jezika*, Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore, drugo izdanje, Podgorica, 2010.

¹ Usp. monografiju: Josip Ribarić, *O perojskom Govoru, Leksikografski prinosi*, građu prikupio i priredio Milorad Nikčević, Osijek 2004., 299 + 2 str.

I

U zadnjih nekoliko decenija Peroj, enklava u priobalnom dijelu Istre, nadomak Briona, postala je središtem pažnje, istorijskog, jezičkog, etnografskog, političkog i šireg kulturološkog naučnog istraživanja. Naime, najnovija zbivanja u bivšoj zajedničkoj državi Jugoslaviji doprijenijela su u trenutku osamostaljenja pojedinih republika, da se nekadašnja slika zajedničke mozaično-duhovne i kulturne baštine pojedinih naroda, skupine manjinskih naroda, zajednica i entiteta, sagledavaju u nešto drugačijem svijetlu: istorijskom, geo-političkom, privrednom, kulturnom i duhovnom reprogramiranju i vrjednovanju.

Poznato je da su Peroj naselili crnogorski doseljenici polovinom 17. stoljeća (1657.), pretežno stanovništvo koje je pokrenuto iz priobalno-zagorskog rubnog dijela Skadarskog jezera, čiji širi areal čini geografski pojam Crmničke nahije koja je, u sastavu s drugim nahijama, činila državotvorni okvir ondašnje klasične Crne Gore. Stanovnici tih, kao i nekih drugih, crnogorskih oblasti (Njeguša i Crnogorskog primorja) morali su iz tog pitomog mediteranskog priobalnog dijela odseliti nakon što je to područje u 17. vijeku potpalo pod islamsku dominaciju Turske Carevine u čuvenom Kandijskom ratu s Venecijom (1645. – 1669.). Budući da je taj dio crnogorskog stanovništva činio na tom istorijskom razvoju oformljeni entitet crnogorske države, ono je preseljenjem u novi areal Istre došao u sasvim novi sociolingvistički jezički i kulturološki krug. U svojoj svijesti i nacionalnom habitusu taj je doseljenički živalj, duboko nosio i čuvao osećaje pripadnosti crnogorskom narodu, pa su i u novoj postojbini u Peroju nastojali da očuvaju tu živu svijest o svom crnogorskom podrijetlu. Čuvali su, prije svega, sve ono što su iz otadžbine donijeli: etnološko-etnografske karakteristike, ćirilčko i latiničko pismo, crnogorsku nošnju², pravoslavni crkveni obred Crnogorske autokefalne slobodarske crkve te druge osobine i običaje, jezikoslovnu leksiku, nijansirane idiome crnogorskoga jezika i slično.

Upravo tim problemima Perojaca nauka se nije zadugo sistematski bavila, sve skora do naših dana. Ostali su istina sačuvani samo pojedinačni napisi, djelimično u opštim obrisima i anotacijama, parcijalno otisnuti kraći članci ili usamljene studije o pojedinim problemima iz duhovnog života i istorije Perojaca.

---

² Poznati etnolog Josip Miličević iz Pazina, u vrijeme održavanja Simpozija o Peroju (2000.) na Filozofskom fakultetu u Puli ukazao je i na to da je u novije vrijeme došlo do neutralizovane autetične nošnje Crnogoraca iz Peroja s ciljem da se nošnja prikaže kao "jugoslavenska".

Najznačajniju istorijsku i kulturološku sintezu o doseljenu Crnogoraca u Peroj, njihovom postepenom adaptiranju u novoj lokaciji, organizovanju svjetovnog i vjerskog obrazovanja, dao je ponajprije, istina u neadekvatno naslovljenoj studiji, *Peroj srpsko selo u Istri* Fran Barbalić³. I drugi autori, poput, Carla Yriartea⁴, Ismaila Sreznjevskog⁵, Mirka P. Barjaktarovića⁶, Jelke Radauš-Ribartić⁷, Giovanni Andrea Dalla Zonca⁸, spominju Peroj i njegove stanovnike kao "crnogorske doseljenike". Naznačavaju i njihove istorijske, jezičke, etnografske i kulturološke osobine u okviru stručnih radova šire problematike, ili pak u kraćim raspravama specijalističkog usmjerenja. O Peroju, njegovom ekonomskom, istorijskom, kulturnom, etnografskom životu održan je, istina, i stručni *Kolokvij* još 1987. godine⁹. I u najnovijoj doktorskoj disertaciji Alojz Štoković *Crnogorsko nasljeđe u Istri*¹⁰ u posebna poglavlja (IX. glave) donosi svoja istraživanja pod naslovom *Perojski govor u fokusu jezikoslovaca s podnaslovima: Istraživači perojskog govora, O perojskom Rječniku Josipa Ribarića, Osnovni podaci o rječničkoj građi i Primjeri iz Rječnika perojskog govora* i slično¹¹.

Međutim, i nakon tih usmjerenih specijalističkih istraživanja i stanovitih doprinosa u kolokviju o Peroju i Štokovićevoj egzaknoj studiji ne može se još uvijek u obliku slaganja mozaka cjeline "razbacanih" fragmenata i tek djelimične izučenosti tog problema stvoriti prava, jasna i istinita naučna slika o Perojcima,

³ Viđi: Fran Barbalić, *Peroj srpsko selo u Istri*, Zagreb, s. a., s napomenom da je rad objavljen u "Narodnim novinama", br. 48/49/50, Zagreb, 1933.

⁴ *Trieste e l' Istria*, Milano, 1875.

⁵ Viđi: *Ulomak dopisa iz Rēke*, "Danica ilirska", br. 16, Zagreb, 1842. U tom izvoru Ismail Sreznjevski decidirano kaže da je "Peroj... kolonija Crnogoracah, preselivši se simo prije dvě stotine godinah. Ista nije veća od 200 dušah. Sačuvali su svoj izvorni autentični (crnogorski – M. N.) jezik, pravoslavnu vĕru, mnoge obiĉaje, a i samo odĕlo žensko (...)".

⁶ *Peroj i njegovi stanovnici* (etnografski prikaz), Glasnik etnografskog muzeja, knj. I., Cetinje 1961. 64–100.

⁷ *Ženska narodna nošnja na poluotoku Istri* (ženska narodna nošnja sela Peroj), Zagreb 1966, 176–196.

⁸ *L'Istria*, 1852.

⁹ Kolokvij je održan 15. studenoga 1987. godine u okviru Katedre Čakavskog sabora, a u povodu 330. godišnjice naseljavanja prvijeh crnogorskih porodica u malo istarsko selo Peroj blizu Pule. Deset stručnih i naučnih radova s tog Kolokvija sabrano je i objelodanjeno u posebnoj zbirci *Prilozi o zaviĉaju*, knj. 6, Pula 1990, 1–176.

¹⁰ Viđi: Alojz Štoković, *Crnogorsko nasljeđe u Istri (Peroj – nove spoznaje oko doseljavanja i udomljavanja Crnogoraca 1657. – 1816.)*, uredio prof. dr. sc. Milorad Nikĉević – Filozofski fakultet u Osijeku, Osijek 2012., 310 str. + 2.

¹¹ Isto, str. 211 do 228.

njihovom povijesnom, religijskom, nacionalnom entosu, etnojezičkoj, dijalektološkoj, etnološkoj, etnografskoj i široj kulturološkoj ravni. Ponajmanje je u svemu tome izučavan upravo jezikoslovni sloj Istre, a samim tim i govor Peroja.

Doduše, nijedna oblast bivše Jugoslavije nije predstavljala tako široki interes i želju da se sačini dijalekatski mozaik kao što je to bila Istra. O tome eksplicite šedoči i kraći rukopis pod naslovom *Naša dijalektologija u oslobođenoj Istri* dr. Ivana Popovića koja se danas čuva u rukopisnoj ostavštini profesora Josipa Ribarića. Autor u toj, šire zamišljenoj raspravi, piše, između ostalog:

*Istra – to je u pogledu dijalekata jezika prava slika Jugoslavije u minijaturi. Ali ne samo da su tu sva tri naša dijalekta, nego su oni iscepkani na bezbroj različitih varijanata i nijansi. Gotovo da bi se svakako – posle terenskog ispitivanja – moglo reći da svako istarsko selo ima svoje zasebno narečje. U nauci je važnost Istre za našu slovensku lingvistiku zapaženo još poodavno. U vreme Austro-Ugarske na proučavanju istarskih dijalekata rade Rešetar i Belić, Strohal i domorodac Zgrablić, i stvaraju prve naznačene osnove za poznavanje istarskih govora. Ali je zatim talijanska okupacija presekla na terenu gotovo sav slovenski rad, kad već nije mogla ukinuti slavensku reč. Rad nije, međutim, ni tada potpuno završen. Pokojni poljski lingvista Małecki – zamenjujući naše naučnike, kojima je pristup u Istru bio zabranjen – obišao je pod fašizmom razne istarske oblasti i beležio istarski dijalekatski materijal. Koliko je šikaniranja od strane Musolinijevih vlasti pretrpeo tom prilikom, to nam on sam iznosi u svojoj knjizi **Pogled slovenskih istarskih govora**. I teškoće na koje je na svakom koraku nailazio i njegovo uho stranca – nisu dopustili da njegov rad definitivno reši osnovna pitanja istarskih dijalekata. Posle Małeckog – o istarskim govorima piše, u emigraciji (...), po ranijim beleškama, Istranin Ribarić, čiji se materijal **odlikuje tačnošću, a informacije velikom kompetencijom** (podcrtao – M. N.). Ali je bilo potrebno još mnogo terenskoga rada, a to se moglo učiniti tek posle oslobođenja Istre.*

*Proučavanja istarskih govora prihvatio se u novije vreme ugledni profesor R. Bošković¹², koga sam imao čast da pratim na njegovom putovanju 1951. i 1952. godine. Pred nama je bio zadatak ispitivanja **štokavskog** (podcrtao I. P.) govora zapadne i istočne Istre. Slavistika XIX. i početka XX. veka poklonila je glavnu pažnju **čakavskim** (podcrtao I. P.) dijalektima (to znači: srednjoj Istri i Liburniji), što se objašnjava ondašnjim naučnim potrebama i ondašnjim nacionalnim*

¹² Viđi: Bošković – Małecki, „Preglad dialektow Staroj Czarnonogory”, *Odabrani članci i rasprave*, CANU, Titograd 1978. R. Bošković, „O prirodi, razvitku, i zamjenama glasa h u govorima Crne Gore”, *Odabrani članci i rasprave*, CANU, Titograd 1978.

*romantizmom, koji je tražio pre svega uspomene iz duboke starine. Naprotiv štokavska istarska teritorija, mnogo veća po prostranstvu, a isto tako zanimljiva, ostala je sem malo materijala, kod Mateckog i Ribarića – gotovo netaknuta. To znači da se preko nametalo u prvom redu ispitivanje dijalekata u zaleđu Poreča, Rovinja i Pule. Zadatak je nalagao da se ti govori što bolje ispituju, da se obrade njihove osnovne štokavske karakteristike, njihove teritorijalne granice prema čakavskim govorima, a zatim i njihovi unutrašnji međusobni odnosi. I to je donekle urađeno (...)*¹³.

Iako u tom neobjavljenom članku, koji smo upravo radi toga, a i zbog širine ekspliciranih jezičkih problema Istre, citirali u nešto većem insertu, dr. Ivan Popović, tadašnji asistent dijalektologije Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, ništa ne govori o perojskom govoru. Međutim, naučna javnost danas zasigurno zna da se je u novije vrijeme Perojem i njegovijem govorom bavio spominjani hrvatski jezikoslovac Josip Ribarić. Službujući u pojedinim mjestima Istre, tj. svog šireg zavičaja, Ribarić marljivo i prilježno proučava jezikoslovno dijalektološku sliku Istre. Svoje naučne nalaze s terena obradio je u doktorskoj disertaciji koja je bila napisana na njemačkom jeziku, prihvaćena i pozitivno ocijenjena na Bečkom sveučilištu, ali zbog ratnih i poslijeratnih zbivanja nikada nije odbranjena. Stoga je svoju disertaciju, s istom kompozicijom i naučnim doprinosima, Josip Ribarić objelodanio pod naslovom *Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri* mnogo godina kasnije¹⁴. U toj opsežnoj raspravi Ribarić je osvijetlio mjesne govore Melnice, Barbana i Puntere¹⁵, a samo se uzgredno zadržao na govoru Peroja, s napomenom da će to učiniti detaljnije i naknadno. Sve govore Istre razvrstao je u *štokavsko-čakavski prijelazni dijalekt Slovinaca*, dok je perojski govor nazvao *crnogorski jekavsko-štokavski dijalekat perojski*¹⁶. On za njega decidirano kaže:

*Perojski dijalekat je posve odijeljen od Slovinaca, jer Peroj leži kao oaza u području istroromanskoga jezika, a jedino na zapadu dopire do mora, ali ipak dolaze Perojci u više prigoda u kontakt sa 'slovincima' (...), no struktura perojskoga narječja je **potpuno** (podcrtao J. R.) crnogorska. Ovdje nema ni traga*

¹³ Prema neobjelodanjennoj rukopisnoj građi/ostavštini Josipa Ribarića.

¹⁴ *Srpski dijalektološki zbornik*, Srpska kraljevska akademija, Beograd 1940., 1–207.

¹⁵ Viđi: mr. sc. Lina Pliško, „Refleks praslavenskoga fonema /ɛ/ u mjesnim govorima Barbanštine“, *Tabula*, br. 1, Pula 1999., 83–91.

¹⁶ Isto, 50.

*tako zvanim južnočakavskim osobinama. I vokalizam i kosegmentizam, i morfologija i sintaksa, i rječnik i akcent – sve je crnogorsko*¹⁷.

Direktno u vezi s ovom studijom Josipa Ribarića, vezana su i proučavanja jezika crmničkih govora Branka Miletića, pa nije čudno što je studija Josipa Ribarića oštampana u istom Akademijinom dijalektološkom zborniku¹⁸. To je donekle omogućilo da se crnogorski jezik Perojaca, nakon podmakle distance iseljenja iz svog zavičaja Crmnice i drugih mjesta Crne Gore, komparativno sagledava kako bi se utvrdio stepen očuvanosti tog jezika jer je poznato, kako navode svi proučavaoci duhovnog života Perojaca, da su oni brižno i tvdokorno čuvali ne samo svoje obrede i običaje već poprilično i svoj materinji crnogorski jezik. Čuvali su ga u svijem nijansama, iskonu i boji, mada je vrijeme i ukrštanja raznijeh kultura i jezika, civilizacija i dodira na prostoru Peroja i Istre učinila svoje, da se taj jezik tokom vremena dijelom rastočio, mijenjao, transformisao i u nekim osobinama sasvim iščezao. Stoga Josip Ribarić s pravom konstatuje u citiranoj studiji:

*Mnogo je toga u ovom narječju (perojskom – M. N.) propalo (aorist i imperfekt), mnogo sintaktičkih obrta stoji pod utjecajem talijanskoga jezika, ali je ovo narječje ipak dragocjen ostatak crnogorskoga govora gotovo iz polovine XVII. vijeka*¹⁹.

Problemu perojskih govora Josip Ribarić se vraća i kasnije u više navrata. U želji da taj dijalekat, kako je i obećao, opiše i promotri “u izolaciji”, njemu se vraća i tokom 1949. godine. Upravo u ljeto te godine proveo je terenska istraživanja u Peroju i o tome je podnio JAZU svoj *Izveštaj o proučavanju “perojskog govora” na poluotoku Istri*²⁰. O rezultatima njegovih nalaza u naše vrijeme akademik Božidar Finka u studiji *Znameniti Istranin Josip Ribarić kao jezikoslovac*²¹ piše sljedeće:

¹⁷ Isto, 51.

¹⁸ Dr Branko, Miletić, „Crmnički govori“, *Srpski dijalektološki zbornik*, Srpska kraljevska akademija, Beograd 1940., 209–412.

¹⁹ *Srpski dijalektološki zbornik*, 51.

²⁰ *Ljetopis JAZU za godinu 1949. – 1950.*, br. 57, Zagreb 1953., 249–255. S obzirom na to da ćemo se više puta pozivati na studiju Josipa Ribarića u daljnjem navodu ćemo je citirati kao *Izveštaj*...

²¹ *Buzetski zbornik*, knjiga šesnaesta, Buzet 1991., 21–27.

Već se i u Izvještaju, osim općih podataka, donose i opisuju glavne govorne značajke tako da se dobija dobra orijentacijska slika toga (perojskog – M. N.) govora. No svoju nakanu da pruži monografski opis perojskoga govora nije uspio ostvariti, jer je za sobom ostavio obilje dijalekatske građe, do neke mjere i dijalektološki sistematizirane, tako da bi dalju obradu mogla nastaviti i druga ruka²².

U nastavku svoje studije, koju smo u ranijem tematu o Josipu Ribariću donijeti integralno, akademik Finka izvijestio je i to da se tog posla, nešto kasnije, prihvatio vodeći jezikoslovac Dalibor Brozović²³. U citiranom *Izvještaju* Dalibora Brozovića se, između ostalog, navodi i ovo:

Svrha mog boravka u Peroju bila je upoznati u općim crtama živi perojski govor kako bih mogao obratiti ostavštinu poznatog dijalektologa prof. Josipa Ribarića, koji je u nekoliko navrata proučavao perojski govor, a ujedno je trebalo da provjerim neke pojedinosti iz Ribarićevih materijala²⁴.

Iako je profesor Brozović u kratkom *Izvještaju* potvrdio pouzdanost Ribarićevih nalaza, izuzev u nekim sitnicama koje je korigirao, on se nije detaljnije više bavio tim problemima. Naime, u novije vrijeme obrada Ribarićeve građe našla se je u rukama dijalektologa dr. sc. Mija Lončarića iz Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u Zagrebu koji je tek u pripremi za simpozij o Peroju²⁵ proveo stanovita istraživanja s koleginicom Ankicom Čilaš²⁶. U toj studijici, koju smo i mi unijeli u korpus o Ribarićevom proučavanju²⁷, dvoje znanstvenika pozabavili su se, prije svega, fonološkom realizacijom glasova u Peroju. Poblize, utvrđivali su realizaciju "refleksa" glasa jat, samoglasnički sustav, podrijetlo samoglasnika i suglasnika; utvrdili su i prozodijske komponente, njihovu distribuciju i podrijetlo naglasaka te na kraju bavili se oblicima imenica, pridjeva,

²² Isto, 26.

²³ Prof. D. Brozović je zaista obavio terenska jezikoslovna istraživanja u Peroju. O tome je podnio *Izvještaj o dijalektološkim istraživanjima u selu Peroju u Istri*, Ljetopis JAZU za godinu 1958., br. 65, Zagreb 1961., 332–333.

²⁴ Božidar Finka, cit. članak, 26.

²⁵ Simpozij *Peroj u prošlosti i sadašnjosti* održan je na Filozofskom fakultetu u Puli u maju mjesecu 2000. godine. Voditelj projekta i glavni urednik Zbornika u „Tabuli“ bio je prof. dr. sc. Milorad Nikčević.

²⁶ Viđi: Anika Čilaš i Mijo Lončarić, „O govoru Peroja“, *Rasprave IHJJ*, sv. 23–24, Zagreb 1997. – 1998., 65–76, posebni separat.

²⁷ Viđi: Anika Čilaš i Mijo Lončarić, „O govoru Peroja“, u: Josip Ribarić, *O perojskom govoru*, Leksikografski prinos, 97–107.

brojeva, priloga i glagola, a u kratkom dijelu donijeli i leksičku građu za koju su utvrdili da je opterećena romanizmima, ali Perojci dobro čuvaju riječi donešene iz Crne Gore.²⁸ Premda su ova istraživanja išla po ustaljenom i oficijelnom *Upitniku za utvrđivanje slike dijalektološkog atlasa Istre*, još uvijek je ostala neprovrjena rukopisna građa Josipa Ribarića. Upravo dobročinstvom Ribarićevijeh šćeri, dr. sc. Jelke Ribarić-Radauš i dr. Vlaste Ribarić-Vince²⁹, cjelokupna Ribarićeva originalna pisana građa našla se je u našijem rukama. Stoga je potrebno, prije nego prijeđemo na iznošenje osnovnijih pravila savremenog crnogorskog književnog jezika i utvđivanja osobina izvorne građe o perojskim govorima Josipa Ribarića, na ovom mjestu utvrditi i taksativno nabrojiti što je, osim, već naprijed prezentiranog *Perojskog rječnika*, ostalo u fundusu te građe, opisati je kako bi se šira naučna javnost upoznala bar sa rasponom i sadržajem Ribarićeve ostavštine.

Uz rukopis *Perojskog rječnika*, najznačajnija je Ribarićeva, ne tako opsežna, folklorna građa. Dijelom je iz Ribarićeve rukopisne ostavštine usmenih narodnih pjesama Tanja Perić Polonijo objavila one pjesme koje se odnose na njegov rodni zavičaj Ćićarija. Nazvala ih je *Narodne pjesme iz Vodica, Dana, Jelovica i Goca*³⁰ koje je skupljao Ribarić početkom 20. stoljeća, tačnije 1906. – 1908. godine. Međutijem, uz ovu tek nedavno objelodanjenu usmenu građu Josipa Ribarića nalazi se u njegovoj rukopisnoj ostavštini i građa usmenih priča, epsko-lirskih pjesama i folklornijeh zapisa iz sela Peroja koju je Ribarić sakupljao i bilježio od perojskijeh informatora neposredno poslije Drugog svjetskog rata. Građa je ispisana Ribarićevijem beskraino čistim krasnopisom na latinici, a potom je uredno pretipkana mašinskim strojem. Interesantno je da je u Ribarićevom krasnopisu ova građa uredno akcentovana. Poblize, stavljao je autor naglaske skoro na svaku riječ koju je čuo i mogao akcentovati. Upravo iz tijeħ razloga ona predstavlja dragocjen materijal ne samo kao usmeni i etnografski relik tog perojskog kraja, života ljudi i njihovih običaja, nego i kao izvorno-autentična građa u kojoj se savršeno čuva perojski autohtoni govor. Budući da ćemo se tom folklornom građom baviti u posebnoj studiji, na ovom je mjestu nije potrebno o tome nešto više zboriti.

---

³⁰ Viđi: *Buzetski zbornik*, 45–96. s uvodnom studijom Tanje Perić Polonijo *O zbirci usmenih pjesama iz Ćićarije u Istri*, 128–207.

II

Profesor Josip Ribarić je naučna istraživanja proveo u Peroju još davne 1949. godine. U formi uobličenog *Izveštaja o proučavanju "perojskog govora" na poluotoku Istri* rad je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti objelodanila, kao što smo to već naveli, u stručnoj publikaciji³¹. Osim što je detaljno opisao istraživanja u toj crnogorskoj enklavi u Istri, posebno se u *Izveštaju* zadržao na informatorima preko kojih je prikupljao izvornu folklornu građu, detaljno saopštava koje je tekstove pronašao i od koga ih je zapisao³². Na osnovu cjelokupne zapisane građe, Ribarić je nastojao sistematično izgraditi cjelovitu viziju perojskog govora. Sa nadom da će sačiniti opsežniju studiju, on piše o vokalizmu, konsonantizmu, gramatičnijem oblicima, akcentima, sintaksi perojskog govora te ukratko ukazuje i na neka leksička i semantička svojstva perojskog jezika *koji je po svome karakteru odraz crnogorskoga govora Crmničke nahije*. U nastavku studije decidirano piše i ovo:

*Vrlo je zanimljivo poređivati taj današnji perojski govor iz Crmničke nahije, kako se sačuvao još poslije 300 godina u Istri, sa crmničkim govorom, kako ga je iz čitavog niza prikazivao dr. Branko Miletić (...), premda se njegov način obradbe tamošnjih govora ne poklapa s mojim načinom prikazivanja perojškoga govora*³³.

Nas u ovom slučaju zanima u kakvom je stupnju i razvoju, u trenutku istraživanja, našao prof. Ribarić sačuvan crnogorski jezik, tj. perojski govor. Stoga ćemo se mi na ovom mjestu, po istom principu i pređašnjem metodološkom postupku koji smo primijenili u II. dijelu ove studije, zadržati na opštem, tj. panoramskom prikazivanju crnogorskog književnog jezika, navodeći veći broj primjera iz Ribarićeve objavljene i neobjavljene građe. Ovo sve s ciljem da utvrdimo kako je zaista crnogorski jezik, i poslije toliko godina uticaja i dodira s drugim narodima i jezicima, ostao kod Perojaca kao njihov izvorni i u najvećoj mjeri njihov autentični jezik crnogorskog naroda.

³¹ *Ljetopis Jugoslavenske akademije*, knjiga 57, Zagreb 1953., 249.

³² Tako uz Katu Popović, Ribarić spominje da je od 92-godišnjeg starice Justine Ljubotina zapisao *O urocima*, od 75-petogodišnjeg starca Lazara Braića (pok. Boža) tekst *Trga/edba grožđa u Peroju*. A od 75-ogodišnjeg starca Lazara Braića, 75 god., Đura Drakovića, 83 g., Ljubotine, 84 god. i Andrije Popovića, 49 god., potiče tekst: *Kako su u sta/oro vri/ieme ženili Peroju*; od Ljubice Vučerić potiče tekst *Preporuže hodile, Dvi e ure - sto godineh*; od A/onđe Draković, r. Ljubotina (50 god.) *Buli roge Balavęc...*; od 15-godišnje Ka/ote Draković potiču telstovi *Dvoje Dec/eh, Žena muž*.

³³ Josip Ribarić, *Izveštaj...*, 252.

1. Iz drugoga lingvističkoga sloja crnogorskoga jezika i prema zapisu Josipa Ribarića javljaju se fonološki likovi kao obavezni: trofonemski slijed **i-j-e** (dvosložno **ije**) u dugijem slogovima³⁴, samo što je ono, prema njemu, u Peroju reducirano u **i/ie**, „bez obzira da li zamjenjuje staroslavenski “ě” u ekavskim primjerima”. Evo primjera za jedno i drugo: *rijeka, žlijezda, sijno, snijeg, lijepi, srijeda, slijep, zvijezda; seno, snega, greha, zvezda, reka, sreda*. U kratkijem slogovima **je**: *Ľeto, vjera, mjesec, bešeda, koĽeno, đeca* (od *djeca*)³⁵. *Bliješti mi se*, št. bliještiti, bljeskati, bleskam, bleska groma; *brijeg*, m. brjegovi; *cijep*, m. cijepac, mlat u Peroju označava oruđe, kojim se nekoć mlatilo žito; *Da nijesi što rabijan na men; Nemoj prekidati mljiječ, če ti doči krasta; đe pane nezino mljijeko*. Cf. Vjr., s naznakom, da se govori u Crnoj Gori; *Nemoj ga uvrijedit(i), đe ga boli* (PR).
2. Iza **r** u kratkom slogu se čuva **j**: *rjepa(!)*, rječnik, brijeg i slično.
3. I kod Ribarića nalazimo da je **t, d, c + je** (đe je bio znak jat / ě > će), **đe**: *đevojka* za *djevojka*, *neđeĽa* za *nedjeĽa*, *šeđet(i)* za *sjedjeti (sjediti)*, *đeca* za *djeca* i slično (*posijedeći*, postati *sijed* ili *prosijed*; *poneđenik* m., *ponedjelak*; *Đeca ked se igraju, izvade eden drugome piculin...*; *Đeca đelkaju, a veli đeĽaju; To je babin pas, a đedodovoga je vrag poi/a; Međeda se boje naša đeca; Mater bište đetetu glavu* (Perojski rječnik³⁶); *Moja sestra je kapac* (može – J. R.) *spresti nočes (večeras) dvije kuđelje vune; Đevojka se u Drenovcu kupa, Đe sęn bila u onoga rata*³⁷– *R. građa*).

³⁴ Josip Ribarić to razvrstava prema „refleksu” tzv. glasa ě (staroslavenski jat).

³⁵ Ribarić napominje da se kod Perojaca svako dugo **a** muti u **a/o**: *maoli, Kaota, Maora, glaova, braoda, raosta sraopci (vrapci), gospodaor, febraor* itd. Nadalje, ističe refleksu za nekadašnji ě (staroslavenski jat). Kao dosljedni i „jedini zamjenik za oba starocrkvenoslavenska poluglasa ě, ѣ (...) dolazi u *naglašenim* dugim i *kratkim* slogovima vrlo široko **a/e** (razlika je samo u dugosilaznom i brzom naglasku – M. N.), a u nenaglašenim slogovima **Ľ**, koje nije tako izrazito široko”. Za sve to Ribarić donosi ove primjere: *paekaĽ* (pakao), *opaenĽk, opaenka, paes, gen. sg. paesa, nom. pl. paesi, gen. pl. paeseh, šęptat(i), taema, otaec, daen, ocaet, vaezda, naečve (načve), zdęhnut(i), męknut, vosaek, kaebel* (kabao), *kaed* (kad), *saed* (sad), *laež* (laž), *dobę, kraotęk, vaes* (sav), *lonaec, kolaec, ždriýebec, maegla, kotae* (kotao), *diegę* (digao), *klekę* (klekao), *laek* (Ľak), *laeka, laeko, glaedęn, bošek* (bosco, šuma), *monęt* (monte, gomila), *volęť* (volta, svod) itd. Uz to, ističe Ribarić da se taj refleks za negdašnje poluglasove javlja naravno i u genitivu plurala, na mjestu gdje u književnom jeziku stoji -a i to kod raznih deklinacija, imenica muškoga, ženskoga i srednjega roda. Još dodaje i sledeće: “*Kod proučavanja tih refleksa za negdašnje Ā, ṽ naišao sam na vrlo rijetke (podctao J. R.) izuzetke, gdje se mjesto ae = e pojavljuje (...) redoviti književni refleks a i u Peroju. Tako se na pr. čuje daska, pored daeska i steza*”.

³⁶ U daljem tekstu *Perojski rječnik* ćemo navoditi “PR”.

³⁷ Rukopisnu Ribarićeve zaostavštinu citiraćemo u daljem tekstu kao “R. građa”.

4. Interesantno je da je prof. Ribarić (kao lingvistički obrazovan čovjek, sa instančanim auditivnim sluhom i nijansiranim osećajem za jezičke varijacije Istre) glasove **ś, ʒ, ž**, koji su nastali tzv. novijim ili jekavskijem jotovanjem i jednačenjem suglasnika po mjestu tvorbe, zapisao i označio istim dijakritičkim znakovima kao i dr. Vojislav Nikčević u svojim studijama o crnogorskom jeziku. Ribarić za njih izričito veli: "Na negdašnju crnogorsku domaju podsjećaju nas primjeri kao *śutra* za *śjutra*, *śeđet(i)* za sjediti ili *śjedjeti*, *śeč(i)*, *śekira* = *sjekira*; *śeme* = *sjeme*; *śenica* = *zjenica* (*oka*; *śuśed* = *susjed* (*śuśeda* naša se babila = porađala; *Trijeśće*, *n. Trst* (*lat. Tergestum*). U Istri samo Peroju, drugdje svuda Trst; *śiečen* za *sjeći*, *siječem*, *beśeda*". Evo nekoliko Ribarićevih primjera: *Paśi milet im ne da da se okote*; *Śuśeda ni se babila*; *Kod ognjišta je banek za śeđet*; *Bron3in* m. zvonce na ovci od tal. bronzo. U *Vodicama: brunce*. Cf. Ribarić, o. c. p.135, s. v. *brunce*; *Kad je žetva, ondar krijesti dzenzaju na maslinu*; *lžela je žumanak pa je drob boli* (PR).
5. Ribarić napominje da su iz crnogorskog zavičaja i pronominalni oblici **ni (nama)** i **vi (vama)**: *Ja vi zborim da nije to tako*; *Vi ni ne dadoste rakije*. Kazao vi je *perojski pop o tiejm vražbinama*, (R.g.); "Lele mene" = lele, interj. isto što i jaoh, kuku. U Istri samo u Peroju, drugdje *jok*; *Od brata žena je mene nevjesta: u sebe* (mjesto u sebi). *Moliti se u sebe* = moliti tiho; *Zavolju tebe ču poč u przun*; *Za volju tebe sen to učinio/a* (PR);
6. I prezentski odrični oblici glagola **nijesam** i prezent od glagola **jesti, jedem, jedeš, ijem, iješ** su čuvali Perojci u vrijeme kad je Ribarić prikupljao građu. On je istina na margini studije *Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri* zapisao paradigmatički oblik *ijem, iješ, iije, iije, ijemo, ijete, iju: Ja sen iju/o. Ona je ela. Dijete je elo*. Čuva se u Peroju i oblik *poest, poien, poŷo/a*.
7. I deklinacija imenice muškog i ženskog roda, te hipokoristici u Ribarićevoj građi se dosljedno paradigmatiraju kao u savremenom crnogorskom standardnom jeziku: *Za Jova je zrela ona đevijka*; *Puśi* (ime đevojke!) *su dojavili krađu frmentura* = kukuruza; *Dovedi Peru onog ždrijepca*; *Sava se udajen za onog Mitra*; *Peri* (Pera ž. r.) *nosi ove živine* = životinje (PR).
8. Pridjevske i zamjeničke duže i kraće oblike na **-ijeh, -ijem(a)** i **-ih, -im(a)** Ribarić je u neznatnom broju zabilježio u *Perojskom rječniku*, ali ih zato znatno više nalazimo u njegovoj zapisanoj folklornoj građi. Očito da su se ti oblici u vrijeme odseljenja Crnogoraca u Peroj bili u manjoj frekvenciji. No, ipak, navešćemo nekoliko primjera: *Imam sedamnaest unukeh i petnaest lijepijeh preunukeh*; *I mrtvijeh kolikijeh je tamo...*; *Od mojijeh devet sestereh nem niedne*.

9. O izjednačavanju crnogorskih padeža u akuzativu i lokativu Ribarić kaže:

Usto valja napomenuti, da se jedino u Peroju izgubio smisao za razlikovanje između padeža smjera i padeža mirovanja (...)". Evo nekoliko primjera: *Jao idem u Trŕešće (Trst) i Jao sen bio/a u Trŕešće...* "To je pojava još iz staroga zavičaja, jer se valjda već odavno pokazivala uzduž južnih obala Jadrana, kad znamo, da je sada ne opažamo samo u Peroju nego i u južnoj Dalmaciji, naročito u Boci u Crnoj Gori³⁸.

Donijeli su je preci Crnogoraca i Dubrovčana iz Polablja – Pomorja današnje istočne Njemačke i zato je rasprostranjena na tom arealu.

Potrebno je u zaključku reći i to da je perojski govor u odnosu na savremeni crnogorski jezik u velikoj mjeri natrunjen i pervertiran u dodiru sa jezicima svojijeh sušeda: ikavskih čakavaca³⁹, slovenskog jezika te naročito romanskog, tj. talijanskog jezika⁴⁰. Veoma je dragocjena neobjavljena građa Josipa Ribarića s aspekta crnogorske leksike. Sâm je priznao kad je utvrdio da je "perojski idiotikon (...) vrlo opširan". Sačuvana je mnoga drevna crnogorska leksika čija je frekvencija i danas u crnogorskom govornom jeziku i u usmenoj književnosti veoma prisutna. Izuzetno je interesantna i perojska toponomastika. O svemu tome biće riječi u drugoj našoj studiji, pa na ovom mjestu nema potrebe da se opširnije na to osvrćemo.

Literatura

Ismail Sreznjevski, „Ulomak dopisa iz Rêke”, *Danica ilirska*, br. 16, Zagreb 1842.

Carla Yriaartea, *Trieste e l' Istria*, Milano, 1875.

Fran Barbalić, „Peroj srpsko selo u Istri”, Zagreb, s. a., s napomenom da je rad objavljen u "Narodnim novinama", br. 48/49/50, Zagreb 1933.

Branko Miletić, „Crmnički govori”, *Srpski dijalektološki zbornik*, Srpska kraljevska akademija, Beograd 1940.

³⁸ Svi navodi su uzeti iz *Izvjêšća...*

³⁹ "Kao izuzetak od dosljedne jekavštine, odnosno ijekavštine mogao sam kod najstarije kao i kod srednje i mlađe generacije zabilježiti i ove ikavske primjere: *time* (za *tjeme*, eventualno za crnogorsko *ćeme* ili suponirano perojsko *ćeme*), lišnak (za ješnak), *zvire* za *zvjere*" (Izvjêštaj, 252).

⁴⁰ Pod uticajem talijanskog jezika Ribarić naročito ističe poredak riječi uz negaciju, kao u primjerima: *Jovo ne se znao kupati* (Jovo se ne zna kupati). *Maora ne može češlat(i)* (Mara se ne može češljati).

- Josip Ribarić, *Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri*, Srpska kraljevska akademija, Beograd 1940.
- Josip Ribarić, „Izveštaj o proučavanju ‘perojskog govora’ na poluotoku Istri”, *Ljetopis JAZU za godinu 1949-50*, br. 57, Zagreb 1953.
- Mirko P. Barjaktarović, *Peroj i njegovi stanovnici* (etnografski prikaz), Glasnik etnografskog muzeja, knj. I, Cetinje 1961.
- Dalibor Brozović, „Izveštaj o dijalektološkim istraživanjima u selu Peroju u Istri”, *Ljetopis JAZU za godinu 1958*, br. 65, Zagreb 1961.
- Jelka Radauš, *Ženska narodna nošnja na poluotoku Istri* (ženska narodna nošnja sela Peroj), Zagreb 1966.
- Bošković - Matecki, „Preglad dialektow Staroj Czarnonogory”, *Odabrani članci i rasprave*, CANU, Titograd 1978.
- R. Bošković, „O prirodi, razvitku, i zamjenama glasa *h* u govorima Crne Gore”, *Odabrani članci i rasprave*, CANU, Titograd 1978.
- Kolokvij o Peroju u zbirci *Prilozi o zavičaju*, knj. 6, Pula, 1990.
- Božidar Finka, „Znameniti Istranin Josip Ribarić kao jezikoslovac”, u: *Buzetski zbornik*, knjiga 16, Buzet 1991.
- Tanje Perić Polonijo, „O zbirci usmenih pjesama iz Čićarije u Istri”, *Buzetski zbornik*, knjiga 16, Buzet 1991.
- Ankica Čilaš; Mijo Lončarić, „O govoru Peroja”, *Rasprave IHJJ*, sv. 23/24, Zagreb 1997. – 1998. Posebni separat.
- IV. međunarodni znanstveni skup jezici i kulture u doticaju: Peroj Istra u prošlosti i sadašnjosti, zbornik, prof. dr. sc. Milorad Nikčević (ur.), *Tabula: časopis Odjela za humanističke znanosti Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli*, br. 2, Pula 1999.
- Lina Pliško, „Refleks praslavenskoga fonema /ě/ u mjesnim govorima Barbanštine”, *Tabula: časopis Filozofskog fakulteta, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli*, br. 1, Pula, 1999.
- Milorad Nikčević, „Prilog bibliografije o Peroju”, *Nova Istra*, god. 4, br. 4, Pula 1999./2000., 265–278.
- Josip Ribarić, „O perojskom govoru”. *Leksikografski prinosi*, građu prikupio i priredio Milorad Nikčević, Osijek 2004.
- David Mandić, „Naglasak imenica u perojskom govoru”, *Filologija* 57, 2011., 175–184.
- Violeta Moretti, „Prilog opisu samoglasničkog sustava perojskog govora” *Tabula: časopis Odjela za humanističke znanosti Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli*, 9, Pula 2011., 140–149.
- Alojz Štoković, *Crnogorsko nasljeđe u Istri (Peroj – nove spoznaje oko doseljavanja i udomljavanja Crnogoraca 1657. – 1816.)*, prof. dr. sc. Milorad Nikčević (ur.), Filozofski fakultet u Osijeku, Osijek 2012.

Sažetak

U zadanoj se temi eksplicite iščitava problematika koja se odnosi na crnogorsku enklavu Peroj/Istra. Ovđe su 1657. godine naseljeni stanovnici iz zagorskog dijela klasične Crne Gore, Crmničke i Riječke nahije i nekih drugih priobalnih krajeva Skadarskog jezere. Povod za selidbu stanovništva je bio višerazložan: zbog krvavog Kandijskog rata Turske Carevine s Venecijom (1645. – 1669. godine), presije koje su svakodnevno vršene nad stanovništvom tih krajeva, glad, siromaštvo i nemaština.

U novoj udomljenoj Istri, Perojci su u doticajima s raznim kulturama i civilizacijama brižno njegovali svoje običaje, obrede, vjersku autokefalnu slobodarsku crkvu, crnogorski idiom kao svoj nacionalni vid komunikacije i opstanka. Upravo je crnogorska riječ sa svim svojim nijansama, fonetskim, fonološkim i semantičkim idiomima ostala, uz crkvene obrede, najdublje čuvana u toj crnogorskoj enklavi Istre. Crnogorski jezik i njegovu dijakronijsku i sinkronijsku očuvanost proučavali su mnogi istaknuti hrvatski i evropski lingvisti, a ponajviše filolog i folklorista Josip Ribarić, posebno u čuvenoj monografiji *Razmještaj južnoslavenskih dijalekata na poluotoku Istri* (1940.) i u *Izvještaju o proučavanju "perojskog govora" na poluotoku Istri (1949. – 1950.)*.

S obzirom na to da smo se u više studija bavili tom problematikom, a iz razloga što je danas crnogorski jezik službeno etabliran i priznat u Crnoj Gori kao jedan od četiri socioligvističkih jezika u okviru novoštakavskog jezika, preko brojnih jezikoslovnih primjera Josipa Ribarića iz naznačene eklave, pokazali smo da je Ribarić bio jedan od jezikoslovnih korifeja koji je i nesvjesno ugradio svoja naučna proučavanja u veliki projekt identitetskih tečevina — Crnogoraca.

JOSIP RIBARIĆ'S (1880-1954) LINGUISTIC VIEWS ON MONTENEGRIN DIALECTS AND MONTENEGRIN LANGUAGE IN ISTRIAN ENCLAVE PEROJ

(Summary)

The paper deals with problematic of Montenegrin enclave Peroj/Istria. In 1657 this area was populated with inhabitants from Zagorje part of Classical Montenegro, Crmnica and Rijeka nahije and other coastal areas of Lake Skadar. There were several reasons for the migration of the population like Cretan War between Turkish Empire and Venice (1645-1669), different forms of oppressions, famine and poverty, etc.

In the new homeland Istria, Montenegrin settlers carefully cultivated their customs, rituals, religion and their language as their vision of national survival. The Montenegrin language, with all its nuances, phonetic, phonological and semantic idioms and church services, remained best preserved in the Montenegrin enclave in Istria. Montenegrin language and its diachronic and synchronic preservation was studied by many prominent Croatian and international linguists, mostly philologist and folklorist Josip Ribarić in the famous monograph *Razmještaj proćavanja južnoslavenskih dijalekata na poluotoku Istre* (1940) i u *Izvještaju o proučavanju "perojskog govora" na poluotoku Istri* (1949/50).

Considering the fact that we have dealt with the problematic in several previous studies (see: monograph Josip Ribarić, *O perojskom Govoru Leksikografski prinosi*, collected and edited by Milorad Nikčević, Osijek, 2004, 299+2 p.) and because Montenegrin language is nowadays established and recognized as one of the four sociolinguistic languages within new-shtokavian language, we will, with the help of a number of linguistic examples from Josip Ribarić, prove that he was one of the linguistic coryphaeus who inadvertently embedded himself in great project of Montenegrin identity inheritance.

Keywords: Montenegrin language, speech of Peroj, Josip Ribarić, Montenegrin identity inheritance